

УДК: 336.261

DOI: [10.52754/1694867X_2023_2\(3\)_7](https://doi.org/10.52754/1694867X_2023_2(3)_7)

**ТАБИГЫЙ КЫРСЫКТАРДЫН КЕСЕПЕТТЕРИН ЖОЮУДА СОЦИАЛДЫК
КЫЗМАТКЕРЛЕРДИН РОЛУ**

**РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ СТИХИЙНЫХ
БЕДСТВИЙ**

THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN DISASTER RELIEF

Мырзалиева Таттыбүбү Жеңишбековна

Мырзалиева Таттыбүбү Жеңишбековна

Myrzalieva Tattybubu Jenishbekovna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

tattybubumyrzalieva88@gmail.com

Каныбекова Асел Каныбековна

Каныбекова Асел Каныбековна

Kanybekova Asel Kanybekovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's student, Osh State University

ТАБИГЫЙ КЫРСЫКТАРДЫН КЕСЕПЕТТЕРИН ЖОЮУДА СОЦИАЛДЫК КЫЗМАТКЕРЛЕРДИН РОЛУ

Аннотация

Макалада табигый кырсыктар катталган учурда калкты социалдык-психологиялык жардам жана материалдык жактан камсыздоону уюштуруунун механизмдери каралган. Өзгөчө кырдаалдын кесепеттерин жоюуда социалдык кызматтардын жеткиликтүүлүгүн камсыздоо. Жакынын жоготкон жарандарга моралдык колдоо көрсөтүүнү уюштуруу, социалдык кызматкердин экстремалдык кырдаалдарда ролун аныктоо. Өзгөчө кырдаалдарда калкка психикалык-социалдык колдоо жана психикалык саламаттыкты сактоо маселелерин белгилөө, материалдык жардам көрсөтүү үчүн документтердин топтомун даярдоо жана өзгөчө кырдаалдын натыйжасында жабыр тарткандарга берилүүчү жардамдарды алууга көмөк көрсөтүү, социалдык жардамды дайындоо маселелери каралды.

Ачык сөздөр: табигый кырсыктар, социалдык кызмат, социалдык камсыздоо, экстремалдык кырдаал.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ

Аннотация

В статье рассмотрены механизмы организации социально-психологической помощи и материального обеспечения населения при стихийных бедствиях. Обеспечение доступа к социальным услугам при ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций. Организация моральной поддержки граждан, потерявших близких, определение роли социального работника в экстремальных ситуациях. Рассмотрены вопросы установления вопросов психосоциальной поддержки и охраны психического здоровья населения в чрезвычайных ситуациях, подготовки пакета документов для оказания материальной помощи и оказания содействия в получении помощи пострадавшим в результате чрезвычайной ситуации, назначения социальной помощи.

Ключевые слова: стихийные бедствия, социальная служба, социальное обеспечение, экстремальные ситуации.

THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN DISASTER RELIEF

Abstract

The article discusses the mechanisms of organization of socio-psychological assistance and material support of the population in natural disasters. Ensuring access to social services in the aftermath of emergencies. Organization of moral support for citizens who have lost loved ones, definition of the role of a social worker in extreme situations. The issues of establishing issues of psychosocial support and protection of mental health of the population in emergency situations, preparation of a package of documents for financial assistance and assistance in obtaining assistance to victims of an emergency, appointment of social assistance were considered.

Keywords: natural disasters, social service, social security, extreme situations.

Киришүү

Актуалдуулугу. Учурда табигый кырсыктардын кесепеттерин жоюуда социалдык кызматкерлердин ролу маанилүү. Социалдык кызматкерлер Кыргыз Республикасынын бардык жарандарына, өлкөнүн аймагында жүргөн чет өлкөлүк жарандарга жана жарандыгы жок адамдарга жашаган аймагына, курагына, жынысына, расасына, динине, саясий көз караштарына, коомдо ээлеген статусуна карабастан табигый кырсыктар учурунда социалдык көмөк көрсөтүшөт. Мамлекет ал үчүн өзгөчө кырдаалдардын алдын алууда жана кесепеттерин жоюуда шарттарды түзүп берүүгө милдеттүү. Кыргызстанда жер титирөө, сел, суу ташкыны, бийик тоолуу табигый көлдөрдүн плотиналарынын бузулушу, кар көчкү, жер көчкү, суу каптоолор, каттуу шамал, узакка созулган жамгыр, каттуу суук, ысык атмосфералык кургакчылык, чагылган жана башка ушул сыяктуулар табигый кырсыктар болуп келүүдө. Мындай учурларда социалдык кызматкерлер башка тиешелүү адистер менен биргеликте социалдык жардамды уюштурууга активтүү катышат.

Илимий иштин негизги максаты: Адам баласы күтүлбөгөн кырсык, кризистүү кырдаал учурунда материалдык, социалдык, медициналык, психологиялык жардамдарга муктаж. Мындай жардамдардын түрлөрүн ыкчам, комплекттүү уюштурууда социалдык кызматкерлердин кызматтык милдеттерин изилдөө жана аныктоо.

Изилдөөнүн объектиси: Жашоо-тиричиликтин оор кырдаалдарында калктын аялуу катмарларына социалдык кызмат көрсөтүү.

Изилдөөнүн предмети: Табигый кырсыктардын кесепеттерин жоюуда социалдык жардамдарды уюштуруунун жолдору жана принциптери.

Негизги бөлүк: Азыркы учурда калкты жана аймактардагы өзгөчө кырдаалдардан коргоо жаатындагы мамлекеттик саясаттын негизги максаты алгылыктуу тобокелдиктин илимий негизделген критерийлеринин чегинде инсандын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугунун кепилденген деңгээлин камсыз кылуу болуп саналат. Акыркы он жылдын ичинде дүйнө жүзүндө беш миллиондон ашык адам технологиялык кырсыктардан, табигый кырсыктардан жана башка өзгөчө кырдаалдардан көз жумган. Кыргызстан климаттын өзгөрүшүнөн улам жер көчкүлөр менен суу ташкындары сыяктуу табигый кырсыктарга дуушар болууда. Өлкө аймагы сейсмикалык жактан опурталдуу аймакта жайгашкандыгынан улам өлкөдө рихтердин шкаласы боюнча 5-6 баллга чейин жеткен жер титирөөлөр көп болуп турат. Акыркы 10 жылда өлкөдө бир нече суу ташкындары жана жер титирөөлөр, жер көчкүлөр болуп, олуттуу каржылык чыгымдарга жана адам курмандыктарына алып келди. Аталган көйгөйлөргө байланыштуу калкты жана аймактарды табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардан коргоо бүгүнкү күндө жалпы адамзаттын милдети болуп калды. Коомдун техногендик иш-аракеттеринин натыйжасында аскердик чыр-чатактар, табигый кырсыктар, авариялар жана экологиялык катастрофалардын көбөйүшү калктын коопсуздугун камсыз кылуу, өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу байланыштуу көйгөйлөрдү жаратат. Статистикалык маалыматтарга ылайык, дүйнөдө жана биздин өлкөдө өзгөчө кырдаалдардын саны көбөйүүдө. Табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардан адамзат жыл сайын жалпы ички дүң продукциянын 5-10 пайызына чейин жоготот. Кыргызстанда табигый, техногендик, экологиялык өзгөчө кырдаалдардын өсүшү негизинен өнөр жай жабдууларынын эскириши менен шартталган, ал айрым өндүрүштөрдө эксперттердин баасы боюнча 70 пайызына чейин адамдык фактордун башкача айтканда

операторлордун каталары, технологиялык процесстин бузулушу, эскирген канализация жана климаттык өзгөрүүлөр негиз болуп саналат.

Учурдагы өлкөнүн социалдык-экономикалык өсүүсүн эсепке алуу менен бюджетти каржылоодо дефициттин кесепетинен калкты жана аймакты өзгөчө кырдаалдардан комплекстүү коргоону камсыз кылууга жетиштүү мүмкүнчүлүк жок, жер көчкүдөн, суу каптоодон, сел жана суу ташкындарынан, ошондой эле техногендик мүнөздөгү катастрофалардан коргоо иш-чаралары олуттуу акча каражатын талап кылат. Адамдын жашоо жолуна жана тагдырына терең таасир эткен аномалдуу, адаттан тыш, экстремалдуу, табигый антропогендик окуялардын (согуш, катастрофа, терроризм, зордук-зомбулук, геноцид, жана башка кырсыктардын түрлөрү) кеңири чөйрөсү бар. Мындай кырдаалдардын кесепеттерин жөнгө слууда социалдык кызматкерлердин ролу маанилүү. Социалдык кызматкер кырсыктын себебин алдын ала же чече албайт. Ал жер титирөөнү, реактивдүү инфекцияны алдын ала албайт же согуш аракеттерин токтото албайт, бирок алардын кесепеттерин оңдой алат, б.а. социалдык иштер социалдык реалдуулуктун бир катар карама-каршылыктарына таасир этет.

Экстремалдык кырдаалда социалдык кызматкерлердин ролу актуалдуу. Алар гуманитардык жардам таратышат, жетим жана майып болгон балдарды социалдык мекемелерге жайгаштырууну уюштурушат, трагедиянын эпицентринде тез жардам кызматтарын ачышат, жоголгон документтерди калыбына келтирүүгө жардам беришет, убактылуу турак жай берүүгө көмөктөшөт. Дүйнө жүзүндө социалдык кызматкерлер куралдуу кагылышуулар болгон аймактарда иштөөгө көбүрөөк тартыла баштады. Бул социалдык кызматкерлердин бардык адамдар үчүн бирдей шарт жараттууга умтулгандыгында. Бардык жапа чеккендердин “жардамга муктаж адам” деген бир аталышы бар деген принципте иш алып барышы менен байланыштуу. Кырсыктан жапа чеккендерге жардам берүү боюнча социалдык кызматкерлердин максаттары биринчи кезекте кырсыктан жапа чеккендерге колдоо көрсөтүүгө жана алардын кесепеттерин жоюуга жана калыбына келтирүүгө жардам берүүгө багытталган. Бул, адатта, жабырлануучуларга керектүү кызматтарга жетүүнү камсыз кылууга багытталган. Мындай учурларда калкты эвакуациялоо башкача айтканда өзгөчө кырдаалдын же өзгөчө кырдаал болушу мүмкүн болгон зоналардан калкты уюшкандыкта ташып чыгаруу жана аны биринчи кезектеги жашоо-тиричилик жагын камсыз кылуу шарттары боюнча күн мурунтан даярдалып коюлган коопсуз райондорго кыска мөөнөттө жайгаштыруу боюнча иш-чаралар зарыл. Калкты башка жерге көчүрүү - өзгөчө кырдаалдар коркунучунда адамдарды түпкүлүгү кооптуу участкалардан коопсуз райондорго убактылуу же жаңы жашай турган жерге көчүрүүнү жүзөгө ашыруу кырсыктын кесепеттерин жөнгө салат. Калкка биринчи кезекте керектелүүчү каражаттар менен камсыз кылуу жана аларды бөлүштүрүүдө социалдык кызматтын маанилүүлүгү белгилейт. Жаратылыш, техногендик процесстердин, кубулуштардын абалын жана өзгөрүүлөрүн байкоого алуу, талдоо, баалоо жана алардын өзгөчө кырдаалдарды алдын алууга багытталган өнүгүүсүн божомолдо боюнча Кыргызстанда жетиштүү адистердин жоктугу көйгөй катары эсептелинет. Өзгөчө кырдаалдар зонасында адамдарды куткарууга жана аларга жардам көрсөтүүгө, зыян келтирүүчү таасирлердин очогун чектөөгө жана токтотууга, экинчи зыян келтирүүчү факторлордун келип чыгышынын алдын алууга, материалдык жана маданий баалуулуктарды коргоого жана куткарып калууга багытталган биринчи кезектеги

жумуштарды аткарууда мамлекеттик бюджеттин жетишпестигинен көптөкөн иштер өз максатына жетпей келет (Маклаков А. Г. 2001, Т. 22. № 1.).

Табигый кырсыктар учурунда алган жаракаттар, антисанитариянын күчөшү, суу булактарынын булганышы табигый кырсыктардан жапа чеккен адамдардын физикалык жана психологиялык абалына терс таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндө кризистик кырдаалда социалдык кызматкерлери кыйынчылыкка туш болгон адамдарды өздөрүнө жана башкаларга зыян келтирбөө үчүн колдоп, кеңеш беришет. Алар ошондой эле стресстик окуялардан жана табигый кырсыктардан кийинки калыбына келтирүү процесстерине катышат жана консультацияларды уюштурушат. Табигый кырсыктарда социалдык иштер боюнча адистер эмоционалдык жана физикалык жактан жабыркаган адамдарга жардам берүү комплекстүү болуш керек экендигин белгилейт. Социалдык кызматкерлер кырсыктан жабыр тарткан адамдарды жаракат алганга чейинки өз жашоосуна кайтып келүүгө жардам берүүчү жардамчы, кеңешчи ролун аткаруу керек. Психологиялык жардам менен катар социалдык кызматкерлер калкты турак жайын калыбына келтирүүгө жардам берүүнү көздөшөт. (Антипов В.В. 2004, 359-б.).

Социалдык кызматкерлер социалдык кызмат көрсөтүүгө, социалдык системаларды башкарууга, керектүү программаларды түзүүгө жана тобокелдик тобундагы адамдарды материалдык ресурстар менен камсыз кылуунун механизмдери үйрөтүлгөн. Алар демографиялык өзгөчөлүктөрүнө карабастан бардык адамдар менен иштеши керек жана жамааттардын эң аялуу мүчөлөрүнө кызмат кылууга аракет кылышы зарыл. Социалдык кызматкерлердин иш тажрыйбасында табигый кырсыктар учурунда ыкчам, рационалдуу чечим чыгаруу жөндөмдүүлүктөрү иштин жыйынтыгынын натыйжалуу болушуна шарт жаратат. Табигый кырсыктардан кийин жамааттын жана жеке адамдардын ден-соолугун чыңдоодо медициналык кызматкерлер менен биргеликте медико-социалдык иш чаралардын жүргүзүлүшүнө көзөмөл жүргүзөт (Исмаилова, 2022, б. 55; Мамажакып уулу ж.б., 2022).

Социалдык жардамдарды уюштуруу көндүмдөрүнөн тышкары, социалдык кызматкерлер табигый кырсыктын кесепеттеринен пайда болгон муктаждыктарын баалоо жөндөмүн камтышы керек, ошондо алар кырсыктан кийин дароо калктын муктаждыктарын тез баалап, ошого жараша план түзө алышат. Кырсыктарга даярдануу социалдык кызматкерлердин дагы бир маанилүү ролу. Алар табигый кырсыктардын кесепеттерин азайтууга жардам берет. 2008-жылы Ош облусунун Алай районундагы Нура айылында болгон жер титирөө учурундагы калктын 8 пайызы курман болуп, 16 пайызы ар кандай жаракаттарды алышкан. Кырсыктын курмандыктары расмий маалыматтарга караганда, жер титирөөдөн 75 адам каза болгон, 73ү кырсык болгон жерде көз жумса, экөө ооруканадан кайтыш болгон. Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин маалыматына караганда, Нура айылындагы 135 турак үйү толугу менен талкаланып калган. Курман болгон 75 жарандардын жакындарына психологиялык биринчи жардам көрсөтүү чоң көйгөйгө айланган. Анткени тиешелүү адистер жок болгондуктан оор жоготууга учураган калктын психикалык саламаттыгын калыбына келтирүүгө узак убакыт талап кылынган психологиялык жардамдарды уюштурууда көптөгөн кемчилдиктер менен коштолгон. Бирок эл аралык уюмдардын колдоосу менен уюштурулган психикалык бузууларды алдын алуудагы иш чаралар өз натыйжасын берген. Мисалы 25 окуучу каза болгон мектепте 3 жыл аралыгында психикалык бузулууну калыбына келтирүүчү реабилитациялык борбор окуучуларды жана алардын ата-энелерине психологиялык колдоо көрсөтүү, арт терапия, ар кандай оюн

сабактары, жаратылыштагы өзгөрүүлөр менен байланышкан сабактар аркылуу калкка жардам бере алышкан бирок жетиштүү деңгээлде деп айтууга болбойт. Бул окуядан кийин мамлекет социалдык реабилитациялык кызмат көрсөтүүнүн зарылдыгын белгилеп, социалдык кызматкерлердин табигый кырсыктардын кесепеттерин жоюда активдүү иш аракеттери керек экендигин белгилейт. (Анализ. 2022, 15-18с.).

Жыйынтыгы: Учурда табигый кырсыктардын кесепеттерин жоюда жабыркагандарга социалдык жардам комплексин уюштуруунун зарылчылыгы бар экендигин белгилейт. Бүгүнкү күндө мындай кризистүү кырдаалдарда адамдарга социалдык жардам көрсөтүү системасы жетиштүү иштелип чыккан эмес, жарандардын бул категориясы менен социалдык иштин зарылдыгы актуалдуу маселе, ошондуктан социалдык кызматкерлердин иштөө чөйрөсүн кеңейтүү, өзгөчө кырдаалдардын натыйжасында жабыр тарткан адамдарга социалдык-укуктук жардам берүүдө жана колдоодо мыйзамдарды иштеп чыгуу зарылчылыгын айтууга болот. Табигый кырсыктар учурунда куткаруу иштерине эмгекке жарамдуу адамдар, граждандык коргонуунун курамдары, жапа чеккен аймактардагы инженердик каражаттар, зарыл убакта Аскер күчтөрүнүн бөлүкчөлөрү жана бөлүктөрү, өлкөнүн башка райондорундагы түрдүү уюмдар тартуу менен социалдык кызматкерлердин кызматтык укуктарын жана милдеттерин кеңейтүү мезгилдин талабы деп айтууга болот. Изилдөөлөрдөн кийин өзгөчө кырдаалдардын шартында калктын муктаждыгына шайкеш жооп кайтарууга жөндөмдүү болгон таасирдүү интеграцияланган психикалык-социалдык жардамдын жоктугун белгилөөгө болот.

Адабияттар

1. Антипов В.В. (2004) Психологическая адаптация к экстремальным ситуациям. 359-стр.
2. Исмаилова, Ж. (2022). Кыргыз-Ата улуттук паркынын биокөптүрдүүлүгүн сактоодогу негизги кооптуу кырдаалдар жана негативдүү таасир этүүчү экологиялык факторлор. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы*, (3), 52-61. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_3_52
3. Маклаков А. Г. (2001). Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. Т. 22. № 1.
4. Мамажакып уулу, Ч., Жусупбаев, Н., Маматова, Р., & Эрмекбаев, Н. (2022). Организация оказания медицинской помощи пострадавшим при дорожно-транспортных происшествиях в Ошской области КР. *Вестник Ошского государственного университета*, (4), 15-19. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_4_14
5. Жыйнак. (2011). Кыргызстанда табигый кырсыктардын кооптуулугун азайтуу программаларын жүзөгө ашыруунун практикалык тажрыйбасы. 3-5б.
6. Анализ региональный нормативный правовой базы в области снижения риска бедствий и чрезвычайных ситуаций и рекомендации по ее совершенствованию. (2022). 15-18с.